

Мария Ангелова-Атанасова /ВТУ, В. Търново/

НЯКОИ СЪОБРАЖЕНИЯ ОТНОСНО РАБОТАТА ВЪРХУ БЪЛГАРСКИ ТОПОНИМИЧЕН АТЛАС И ИСТОРИЧЕСКИ РЕЧНИК НА БЪЛГАРСКАТА ОЙКОНИМИЯ

Създаването на Български топонимичен атлас, което е предстояща задача, бездруго ни задължава да помислим над етапите на работа и да обсъдим състава и числеността на колектива, който ще бъде ангажиран с изпълнението на тази толкова отговорна задача, а също така и срока, в който трябва да бъде изпълнена. Последното е особено важно, тъй като имаме почти четиридесетгодишен опит в работата по събиране, обработване и публикуване на топонимичния материал по околи, който можем да оценим като задоволително постижение, но в същото време трябва да си дадем сметка, че тези темпове на работа не чертаят оптимистични прогнози за нейния скоросен завършек. След толкова десетилетия имаме петнайсетина публикувани, десетина обсъдени и още десетина почти готови за обсъждане монографии. Работи се още над десетина околи, но с този темп скоро няма да изчерпим всичките 117 околи. И ако през 1960 год. акад. Вл. Георгиев изказва мнение, че "през следните 15-20 години" останалите тогава 85 околи "ще бъдат събрани, разработени и публикувани" /Георгиев 1960: 18/, то днес се налага не само да признаем, че сме далеч от този финал, но и да потърсим обяснение за това непростимо изоставане в липсата на добра организация. Това аз виждам като основна причина, защото интересът към топонимията никога не е спадал, в тази област работят немалко, при това добре подготвени учени, и не са нужни нито особени допълнителни капиталовложения, нито вносни скъпи съоръжения и технологии, а само обвързване чрез социална поръчка на определени хора с определени задачи и с точно определен срок на изпълнение. Във връзка с това считам, че е целесъобразно да се уточни кой с каква конкретна задача се е нагърбил, да се разпределят останалите незаети околи, като в същото време не се допуска тепърва някой да се ангажира с повече от две околи, и да се постави краен срок от 4-5 години /пр. до края на 1994 г./, което ще осигури по-добър темп на работа. Разбираемо е защо някои автори десетилетия продължават работата над етимологичния речник на имената в изследваната от

тях околня. Тази толкова трудна работа и за специалисти-лингвисти не е по силите на историци, краеведи и др., които в същото време са събрали материала изключително добросъвестно и не биха се отказали от възможността да го видят публикуван. Това е също сериозна причина за забавяне и бихме могли да помислим за възможност материалите по околня да бъдат публикувани без етимология на имената, а етимологизуването им и по-нататъшната лингвистична обработка да бъдат задача на специалисти-лингвисти. В този смисъл създаването на поредица Ономастична Българика, подобно на Ономатоложки прилози в Югославия, би осигурило възможност за публикуване и това ще съдействува за по-скорошното обнародване на събраните материали от останалите околня и ще създаде реална възможност след няколко години да се пристъпи към обобщаването на данните в Български топонимичен атлас.

Създаването на атласа, естествено, ще мине през няколко етапа. Логично е да има раздели хидронимия, ойконимия, оронимия. Хидронимичният материал е най-отдавна и най-пълно наследен чрез работите на Ст. Младенов, Вл. Георгиев, Й. Заимов, И. Дуриданов и др. Предстои да насочим усилията си към създаване на Исторически речник на българската ойконимия като втори важен етап от работата върху Българския топонимичен атлас. Обсъждането на неговата структура е предстояща колективна задача и към това въпросно обсъждане са насочени моите предположения.

1. Речникът да включва всички исторически засвидетелствувани Селѝ, включително и имената на изчезналите селища. В него да намерят място и българските ойконимични извън държавната ни граница.

2. Речникът да бъде основа за създаване на Атлас на българската ойконимия, който да включва разнообразни карти, напр. на субстратните имена, на ранните български имена, на тирските имена, на отделни модели, типове и т.н.

3. В работата върху речника да бъдат включени всички автори на отделни монографии, които в определен по-кратък срок /може и преди да са завършили и предади монографията за топонимията на отделната околня, напр. след 2-3 г./ да предадат студии върху ойконимията на съответната околня и тези студии да бъдат обсъдени от специализирана комисия и включени в речника. За да се превъзмогне неизбежното в такива случаи различие в качест-

Вот и успеха при тълкуването, би могло да се подходи по примера на О. Трубачов при издаването на ЕСРЯ на М. Фасмер на руски език, т.е. редакторът, респ. редакторите, да имат право след авторското тълкуване да предложат свое допълнение или ново тълкуване, съответно разграничено чрез скоби или друг графичен белег и означаване на авторството с инициали. Това би увеличило обема на речника, но в същото време ще даде възможност за отбелязване на различни хипотези, което ще бъде достойнство на труда.

Тъй като предчувствувам възраженията относно един много разширен авторски колектив, искам да се спра по-подробно на съображенията относно избора на такъв изследователски път, свързан с опита ми при проучване на топонимията на Горнооряховско. Едва след цялостния сбор на топонимията от района и след етимологизирането на всички имена беше възможно да се решат такива важни проблеми на селищното име като езиковия им произход, първичност или вторичност на името, резултат на калкиране ли е, или на промени по народна етимология. Нека се спрем на конкретни примери. За с. Орловец, Горнооряховско, знаех, че през 1878 г. се е казвало Ердованлии, преименувано през 1934 г. на Изгрев, а през 1950 г. на Орловец /Коледаров, Мичев, 1973: 186/. Ако изходим само от тази информация, можем да заключим, че днешното име Орловец е калка на турското Ердованлии, следователно селото е създадено по време на робството. Така мислят и жителите му, според които селото е възникнало преди 200-300 години. Каква е истината? Свързването на името с топонимичния контекст ни води към съвсем различни изводи. Топонимията му е предимно нова българска и турска. Изключение правят МИ Синеводната и Ъжевѝя. МИ Синеводната, по модел на *самовода /от което е името на с. Самоводене, Великотърновско/, пазн старинен композит, което едва ли е било рядкост в славянската топонимия, както смята Роспонд /1972: 50/. МИ Ъжевѝя, изговаряно Ъживѝѝ, Ъживѝе, по модел на Рѝковѝя, Рѝковѝя, градобѝя, освен старинен модел пазн и старинно нарицателно ѝѝ, точно съответствие на стб. и лс. *оѝъ, на рус. уж'смок', със съответствия и в другите славянски и балтийски езици /за етимологията виж по-подробно у мен в ББ 1989, 1:70/. Името е наистина рядка и ценна находка, защото свидетелствува за наличие на

точен континуант на старобългарската форма без протеза г-, както е в гуд от Радумил, Самоковско /с рефлекс на д - у и десоноризация/, или в-, както в родопското вѣк, разширено и с наставка -ек. Ценна находка е и защото е безспорен аргумент в полза на тезата, че селото има значително по-стара история, отколкото изглежда на пръв поглед, отколкото и преданието твърди, че не Орловец е калка на Брдованлий, а точно обратното, Брдованлий е калка на *Орловец, *Орлова чука, *Орлово място. Липсата на предание и на повече старинни МН говори за почти пълно прекъсване на живота и оттам заличаване на повечето име на от старинната топонимия по време на робството и повторно създаване след вторично заселване, но приемственост все пак е осъществена. Този пример ни дава основание да се усъммим в турското начало на всички турски Сели, които не са отантропонимични.

Ойконимът Блашна/Пивна се отнася до неустановено селище /Закимов 1967: 159/, но топонимията на с. Лозен, Горнооряховско, пази изчезващия вече топоним Блашна и преданието, че там е било някогашното място на селото. Това добре обяснява защо в топонимията на с. Лозен, по-старо Кара Хасан /Коледаров, Мичев 1973: 156/, на пръв поглед създадено по време на робството, има следи от предтурска топонимия.

Сели Балиново не е писмено документирано, но край с. Камен се намира м. Балиново и с нея се свързва предание за изчезнало село, от което са останали до наше време две чешми.

Сели Калтинец е безспорно предтурско, но в топонимията му няма нито едно старинно име, което явно свидетелствува за липса на приемственост, с други думи - за прекъсване на селищната история.

Сели Благовево замества някогашното Сели Бревин, прието за турско, но старинните елементи в топонимията му, както и липсата на възможност името да се обясни като турско, свидетелствуват, че то е предтурско, адаптирано към турски чрез протеза от Ревин > Бревин.

Едва ли е нужно да привеждаме повече примери, в които вярното тълкуване на Сели може да се извърши само във връзка с топонимичния контекст, при задължително съгласуване с данните от историята, археологията, етнографията, краезнанието и др.

- задача по-скоро за лингвиста, който вижда всички проблеми на топонимията в определен регион и ги решава въз основа на тяхната взаимовръзка и взаимна обусловеност. Такова съсредоточаване над проблема за всяко Сели, което е до голяма степен гаранция за крайния успех, едва ли е по силите на 1-2 души. Особено голяма опасност от грешки има при тълкуването на ойконими, които приемаме за тюркски. Неуспехите при преименуването през 1933/34 г. предупреждават за това. Не се отчитат възможностите името да е турцизирано предтурско, което може да стане чрез минимална фонетична деформация, преосмисляне на базата на народна етимология или калкиране - частично и пълно. И ако славянското Ревин е заприличало на турско само чрез една протеза на Р-, то колко ли по-лесно е било да се турцизират прабългарските ойконими? И дали това не е едно от обясненията на проблема за твърде малкия брой предтурски топоними в СИ България?

Налице е необходимостта като отговорен редактор на този бъдещ труд да се привлече и добър тюрколог, защото и за неспециалиста е видно, че сред имената, които смятаме за тюркски, има различни тюркски наслоявания. Може да се помисли за организиране на специален курс по тюркология за специалистите, които се занимават с топонимия у нас, защото това е безспорна слабост на повечето досегашни разработки.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Георгиев 1960, Вл. Георгиев. Българска етимология и ономастика. С.
- Коледаров. Мичев. 1973, П. Коледаров, Н. Мичев. Промените в имената и статута на селищата в България 1878-1972. С.
- Роспонд 1972, Ст. Роспонд. Структура и стратиграфия древноруских топонимов. -В: Восточнославянская ономастика, М.